

Ватан тарихини ёритишда назарий-методологик асосларни билиш катта ахамиятга эга. Илмийлик, холислик, тарихийлик методлари тарихни ёритишнинг асосий калити хисобланади.

Биринчидан, яратилган ўзбек халки ва унинг давлатчилиги тарихи концепцияси асосида тарихни даврларга бўлиш ва уларни чуқур тахлил қилиш лозим. Энг асосий вазифалардан яна бири – мустақиллик даврида яратилган янги тадқиқотлар асосида объектив тарихни ўргатишни ташкил қилишдир.

Илмийлик билан бир қаторда холислик туради. Бунда тахлил қилинаётган ҳар бир тарихий воқеа-ҳодисаларни холис, ҳаққоний равишда ўрганиш ёки тарихнависнинг хоши-иродасидан ташқарида, воқеа-ҳодисалар қандай содир бўлган бўлса, шунда-лигича ёритиш кўзда тутилади. Ҳар бир тарих ёзувчи киши шахс сифатида ўзининг фикри-мулоҳазалари, идроки ва бошқа хис-туйғулар орқали атрофни ўраб турувчи муҳит билан узвий равишда боғлиқ. Бу боғлиқлик унга ўз таъсирини ўтказди. Холислик талаб қиладиган қоидалар шундан иборатки, ушбу йўналишда тарихий-маданий тараккиётни (тарихнинг турли даврларида) ўрганиш жараёнида бўлиб ўтган ёки шу тараккиёт билан боғлиқ бўлган жамики воқеа-ҳодисаларни ҳеч бир ўзгаришларсиз, қандай бўлиб ўтган бўлса, ўша ҳолатда талқин ва тахлил этиш, тек-шириш ва ҳулосалар чиқариб яхлит ҳолга келтириш ўта муҳимдир. Бу ҳолатда аниқ манбавий асосларга таяниш, тарихий жараёнларнинг ўзаро ҳамбарчас боғлиқлигини асослаш лозим бўлади. Бу жараёнда ҳудудлар ўртасидаги ривожланиш жараёнларини ўзаро солиштириш, қиёслаш ва таққослаш фақат ижобий натижалар бериши табиий ҳолдир.

Ўзбекистон тарихини ўрганишнинг услубий асосларидан яна бири — бу воқеа ва ҳодисаларни диалектик тарзда ўрганишдир. Диалектика олам ягона ва яхлит, унда содир бўладиган ҳодисалар, воқеалар умумий ва ўзаро боғлиқлигида, узлуксиз ҳаракатда, зиддиятли тараккиётда бўлади, деб таълим беради.

Бу услуб Ўзбекистон тарихини ўзлаштиришда уни тўлалигича, воқеа-ҳодисаларни бир-бири билан боғлиқликда, айрим тарихий воқеликни ўргатувчи фанларни ҳам бир бутунликда, унинг бўлақларини ажратиб олмаслик ва воқеа-ҳодисаларни доимо ўзгаришда, ривожланишда ўрганишни тақозо қилади. Бирор бир давр ҳақида фикр-мулоҳаза юритилаётган бўлса, ана шу даврнинг ўзига ҳос хусусиятларини англаб олиб, уни кўрсатишни талаб қилади. Диалектик услубга асосланиб, тарихий жараённи умумийлик ва алоҳидалик қоидалардан келиб чиққан ҳолда тушуниш лозим.

Диалектик услуб Ўзбекистон тарихини аввало Ўрта Осиё, қолаверса, жаҳон халқлари тарихи билан боғлиқ ҳолда ўрганишни тақозо этади. Чунки мавжуд бўлган ҳар бир халқ, миллат ёки элат тарихи фақат ўзига ҳос хусусиятлари билан ажралиб турса-да, бутун инсоният тараккиёти тарихи билан умумий боғлиқлиқдадир.

Ҳақиқатдан ҳам, ўзбек халқининг сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва маданий ривож-ланиши жаҳон тарихи тараккиётининг ажралмас қисмидир. Энг қадимги даврлардан бошлаб яқин ўтмишга қадар Ўрта Осиё, Шарқий Туркистон, Еттисув, Эрон, Афғонистон, Шимолий Ҳиндистон каби ҳудудлар ўртасида ягона иқтисодий ва маданий макон мавжуд эди.

Ўзбекистон тарихини ўрганишда тарихийлик услуби ҳам алоҳида ўрин эгаллайди. Бу услуб тарих жараёнида содир бўлган воқеа-ҳодисаларни ўрганишда кетма-кетликни

талаб килади. Бир воқеа-ходиса билан бошқасини сабаб-оқибатли боғланиши ҳам кўрсатилади. Тарихийлик воқеа-ходисаларни қай тарзда содир бўлганлигини, жамият ривожланишида айрим шахслар ва уларнинг роли тўғрисида тўғри, ҳаққоний фикр юритишга ўргатади.

Тарихийлик услуби халқнинг ўтмишига, ҳозирги замони ва келажакка ягона тарихий жараён сифатида ўтмиш ҳозирги замонни тайёрлайди, ҳозирги замон келажакни яратади, деган тараққиёт қонуни асосида қарашни талаб қилади. Бўлиб ўтган тари-хий-маданий жараёнларни, аجدодларимиз қолдирган улкан меросни қанчалик чуқур ва ҳар томонлама ўргансак, англаб етсак ҳамда қенг тарғиб этсак, ҳозирги замонни шунчалик муқаммал тушуниб, келажакни ёрқин тасаввур этамиз.